

SUMMA СИГНАЛИЗМА ИЗ УСТА ЗВЕЗДОЗНАНЦА
(Тодоровић, Мирољуб. *Извори сигнализма*. Београд: Everest Media, 2018)

Почетком 2018. године, уједно педесете од објављивања првог манифеста сигнализма као књижевног правца („Поезија – наука“, *Поља*, 1968), из штампе излази *summa* сигнализма, обликована према живој речи Мирољуба Тодоровића, оснивача поменутог књижевног покрета и једног од његових најзначајнијих представника. Књига *Извори сигнализма* превасходно је *summa* интервјуа Мирољуба Тодоровића публикованих у разним часописима (*Јединству*, *Планетарној култури*, *Борби*, *Омладинској искри*, *Покрету*, *Просветној речи*, *Дометима*, *Народним новинама*, *Новостима*, *Политици* и др.); међутим, интервјуи поменутог аутора у потпуности попримају карактер „поетичког каталога“, односно „еминентно поетичког жанра“, што је, према мишљењу Михајла Пантића и Мирјане Бечејски као једних од значајнијих проучавалаца интервјуа као књижевног жанра у домаћем литерарном корпусу (појашњења ради, Пантић је карактеристике наведеног жанра издвојио на основу Пекићевих интервјуа сабраних у *Времену речи*, а Мирјана Бечејски дугогодишњим исцрпним проучавањем карактеристика Кишове есејистике), одлика најбољег интервјуа као књижевног жанра. Подсетимо се и мисли Јована Делића (1994): „Интервјуи, ако су добри, јесу есеји.“ Тодоровићеве интервјуи садрже све наведене карактеристике: указују на изворе, путоказе, перспективе, али и „кушајуће варке“ сигнализма. С друге стране, *Извори сигнализма* јесу *summa* „планете“ сигнализма (први члан синтагме уједно је наслов прве Тодоровићеве поеме из 1965.) јер осликавају његове просторе, његов „Хаос и Кос – мос“ (ово су такође наслови Тодоровићевих књижевнотеоријских дела), уз истицање игре и имагинације као њених основних правила постојања и ослобађање језика као једне од њених „мисија“.

Иако су (уз један изузетак) поређани хронолошким редом, интервјуе (односно интервјуе – есеје – разговоре) Мирољуба Тодоровића можемо груписати преко више тематских целина: највећи број интервјуа за тему има изворе сигналистичке поетике, њену генезу и домете („Европа и сигнализам“, „Свет је пун сигнала“, „Извори сигнализма“, „Проширивање поетике сигнализма“, „Сигнали у простору, времену и уметности“, „Ратни Сигнал“, „Столеће сигнализма“, „Сигнализам ослобађа језички енергију“); потом, по обиму, следе есеји о жанровима сигналистичке поезије („Песма

је у структури света“, „Песма је изнад разума“, „Поезија је краљица уметности“, „Трагање за неизговорљивим“). Засебну целину чине интервјуи полемичког карактера („Оспоравање сигнализма“, „Сигнализам 'изам' или изум“), каткад у форми Тодоровићевог осврта на своје две полемичке књиге (*Штеп за шуминдере – ко им итрика црева* и *Певци са Бајлон-сквера и моја фрка са њима*), а каткад са нескривеном критичком жаоком усмереном не само ка ауторима који заобилазе сигнализам, већ и ка онима који му површно приступају, те га изједначавају са сигналистичком визуелном поезијом. Међу *Изворима сигнализма* налазе се и интервјуи усмерени ка генези Тодоровићевог стваралачког поступка (превасходно „Завичај и поезија (Моје нишке године)“) који су, опет, неодвојиви од генезе сигнализма као књижевног правца. Поједини интервјуи – есеји указују на значај сигнализма као књижевног метода који је не само разбио баријере (наших) географских и временских граница, већ који је током педесетогодишње егзистенције попримио карактер феномена свеколике културе. Сигнализам, према речима Мирољуба Тодоровића (а иза овог става стоје готово сви ствараоци окупљени под окриљем поменуте поетике), дубоко је људски и дубоко хумани покрет чији је циљ (али и резултат!) разбијање језичких баријера, боље разумевање људи и њихово спајање. У интервјуу „Столеће сигнализма“ Тодоровић доноси биланс сигналистичког покрета, указује на његово место у савременој српској књижевности и истиче уметности у којима је остварено највише успеха (по мишљењу Мирољуба Тодоровића, највише успеха сигнализам је имао у поезији и ликовној уметности). Незаобилазан моменат ових интервјуа јесте рецепција српског аутохтоног покрета сигнализма у Европи и шире, у Америци и Русији.

Кретање планетом сигнализма у поменутој Тодоровићевој монографији, може се рећи, одвија се на релацији Мачванска 10 – Добрињска 3, односно на релацији Ниш – Београд као „центрима“ зачетка и врхунца сигналистичких идеја и стваралаштва Мирољуба Тодоровића и, шире, сигнализма као књижевног покрета. Овом „планетом“ просторно се можемо кретати и на релацији њених књижевних кругова, при чему се аутор *Извора* нарочито задржава на деловању приштинског, нишког, београдског, новосадског и суботичког. Сигнализам – планету можемо мапирати и временски, пратећи генезу Тодоровићевих најзначајнијих остварења, почев од *Планете* (1965), *Путовања у Звездалију* (1971), преко дела *Свиња је одличан пливач* (1971), *Поклон-пакет* (1972), *Гејак гланца гуљарке* (1974, односно 1983), па до последњих апејронистичких дела (*Девичанска Византија* и др.) што су, уједно, зглобна места тела сигнализма и тачке пулсирања његовог крвотока.

Задржимо се на аутобиографском и (ауто)поетичком моменту Тодоровићевих интервјуа: не само „Завичај и поезија“, већ, спорадично, већи-

на текстова сакупљених у *Изворима сигнализма* указује на значај Тодоровићевог боравка у нишком друштвеном културном кругу од педесетих година 20. века, па до године растанка (1966) за рађање и осмишљавање сигнализма, односно за Тодоровићеву теорију и праксу овог покрета. У поменутом интервјуу аутор истиче да је његова поезија „своје инспиративно врело имала и у самој атмосфери града Ниша, који се управо тих година формира као моћан електронски центар у земљи“ (88). Интервју „Завичај и поезија“ широко захвата књижевни живот града Ниша, истиче значај његових културних радника, а у домену поезике Мирољуба Тодоровића указује на његову заинтересованост за биологију и хемију, те за научнопопуларне текстове у периоду гимназијских дана у нишком „Сремцу“ што ће имати пресудан утицај на његов стваралачки поглед на поезију. Већ у нишким годинама формира се Тодоровићево виђење поезије као науке, а уметности као „напорног, стваралачког и истраживачког рада“ (8). Пратећи његово сигналистичко стваралаштво (било (књижевно)уметничко, било књижевнотеоријско), сведоци смо тога да поменути стваралац ово виђење поезије није напустио ни у новој ери сигнализма, двадесет и првом веку. Готово „по плану“, сигналистичка поезија од својих извора пратила је науку и са њом се креативно допуњавала: насељавала је просторе које је наука освојила, али и откривала нове просторе у човеку и ван њега који тек треба да постану предмет науке – један је од закључака Мирољуба Тодоровића у овој „суми“ сигнализма. Усмереност Мирољуба Тодоровића ка поезији одлика је и његових стваралачких, сигналистичких радова и, уједно, његова главна књижевнотеоријска преокупација. И, заиста, читајући његове теоријске текстове, уочавамо фреквентност (и варијације) следећих теза: „Песма је у структури света. Она је догађање света.“, „Поезија је краљица уметности.“, „Ја сам превасходно песник.“ У Нишу је публикована и Тодоровићева књига – почетак у разјашњавању сигнализма (*Сигнализам*, Ниш: Градина, 1979).

Интервјуи усмерени ка сигнализму као књижевном покрету откривају његове основне идеје и токове, указују на свеколика трагачка искуства аутора које повезује поменута поезика и осликавају карактеристике сигналистичких жанрова, нарочито поезије. Као „херојско доба“ сигнализма Тодоровић издваја период 1969–1977, када долази до убрзаних акција сигналистичких стваралаца. Из перспективе творца, теоретичара и практичара сигнализма, Тодоровић међу заједничким карактеристикама жанрова сигналистичке поезије налази најпре њихову перманентну тежњу ка даљој игри, усавршавању и обогаћивању овог корпуса; међутим, у њеној генези уочава фокусирање на различите елементе током поменуте игре. Тако се, из данашње перспективе, као прва фаза у развоју сигналистичке поезије јасно издваја она у којој се ствараоци усмеравају

ка језичким и вербалним експериментима, без укључивања визуелних и других елемената, а у којој се постепено укидају традиционална нормативна песничка изражавања (стих, строфа, метар, ритам), а речи се разбијају на атоме – слогевоје који сада постају основни елементи песничког израза. Као главне жанрове ове врсте сигналистичке поезије Тодоровић издваја стохастичку, алеаторну, статистичку, технолошку, пермутациону, сцијентистичку, феноменолошку, шатровачку и компјутерску поезију која се остварује у језику. Друга врста сигналистичке поезије више је усмерена ка оперисању знацима или вербално – визуелно – вокалним елементима (семиолошка поезија, сигналистичка визуелна, звучна (фоничка), гестуална, кинетичка, компјутерска која оперише словно-знаковним елементима). Када је у питању Тодоровићев стваралачки метод, интервјуи јасно подцртавају његове следеће фазе: сцијентистичку, прелазну (преломну) фазу коначног прихватања ризика који доносе стваралачки експерименти (преузимање и песничка легализација метода егзактних наука – биологије, физике, астрофизике, хемије), потом фазу коришћења машина, а све са циљем даље разградње језика и испитивања граница игре и имагинације док се, као (тренутно) последња фаза Тодоровићеве поезије, издваја апејронистичка чије су одлике стварање нове слике света „разуђивањем ритма песничког говора, укрштањем различитих значења, мешањем појмова, слика, ствари, ситуација и њихових често супростављених интенција и смисаоних зрачења“ (97); као најзначајнија дела поменутог жанра могу се издвојити *Девичанска Византија*, *Звездана Мистрија*, *Електрична столица* и др. У домену генезе Тодоровићевог стваралаштва имплицира се и његов нарочит значај за проширивање поетике сигнализма хаику (шатровачком) поезијом, шатро – причама и др. (каткад тешко одредивим) жанровима.

Поетички каталог *Извора сигнализма* не заобилази ни питања дефинисања сигналистичког аутора и његовог читаоца. Сигналиста је стваралац у сваком значењу те речи (тематском, мотивском, методолошком); истовремено је рушилац и градитељ, аутор и коаутор јер сигналистичко стваралаштво имплицира нов вид стваралачке сарадње. Аналогно овоме, реципијент сигналистичког стваралаштва је читалац – гледалац – слушаалац – тумач – стваралац (коаутор); „учесник у духовној игри чији коначни резултати зависе од могућности комбиновања и инспирације самог читаоца“ (101). На појединим местима, у складу са својим виђењем поезије као бића света, Тодоровић ће сигнаlistsу назвати „човеком – песником – трагаоцем – чудотворцем“, подвлачећи још једном да је „песма крик из утробе егзистенције, говор жудње“ и „јемство постојања“ (108). И сама сигналистичка гласила (почев од часописа *Сигнализам*) имала су исти карактер: била су намењена читању, гледању, тумачењу. *Извори сиг-*

нализма садрже и бројне рукавце који читаоца даље увлаче у ову матицу. Међу таквим рукавцима издвојићемо фрагменте о *Mail-Art* уметности, шатро поезији и шатро прози, апејронској поезији, те оне који читаоца позивају на трагање за карактеристикама готово неодредивих жанрова сигнализма. Такође, сходно сигналистичкој поетици, читаоцу је остављен и простор за допуњавање овог каталога. Иза редова библиографије, те пописа дела публикованих у библиотеци „Сигнал“, сходно виталности овог књижевног покрета, слободно можемо ставити три тачке.

„Урођена“ особина сигнализма – истраживачки карактер – одлика је и његове тренутне струје, закључује Мирољуб Тодоровић. Између осталог, у томе лежи вечита виталност овог књижевног покрета. Биланс сигнализма на пола столећа његовог постојања стога не садржи само штиклирање зацртаних циљева, већ и дугачак списак нових идеја ка којима се већ увелико корача. А не треба занемарити ни његове путевке јер у случају сигнализма слепе улице не постоје; постоје само прецртани знакови забране и видик чија је једина граница визуелна варка – пољубац земље и неба. Стога иницијалном карактеру водича и „суме“ сигнализма, *Изворима сигнализма* Мирољуба Тодоровића треба додати и одредницу „даљи путокази“ ка бескрају.

Мирјана Д. Бојанић Ђирковић⁴

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за српску и компаративну књижевност

⁴ mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs